

Povezanost osobina ličnosti i rizičnog ponašanja

Klasić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:318298>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI I RIZIČNOG
PONAŠANJA**

Diplomski rad

Katarina Klasić

Mentor: doc.dr.sc. Silvija Ručević

Osijek, 2016

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Studij: Diplomski studij psihologije

Katarina Klasić

**POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI I RIZIČNOG
PONAŠANJA**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2016

Sadržaj

Uvod	1
Cilj istraživanja	6
Problem	6
Hipoteza	6
Metoda.....	6
Sudionici.....	6
Instrumenti	6
Postupak	8
Rezultati	9
Rasprava	14
Zaključak	24
Literatura	24

Odnos osobina ličnosti i rizičnog ponašanja

Rizična ponašanja predstavljaju zdravstveni, psihološki i socijalni rizik za mlade. Istraživanja su pokazala kako su osobine ličnosti važni prediktori rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos psihopatoloških osobina ličnosti s rizičnim i delinkventnim ponašanjima na uzorku učenika srednjih škola. U istraživanju je sudjelovalo 449 učenika (149 mladića) iz srednjih škola u Osijeku, Donjem Miholjcu, Belom Manastiru i Đakovu. Sudionici su ispunjavali Dimenzionalnu procjenu osobina ličnosti (DiPOL) (Krupić i Ručević, 2015), DSM-5 Inventar ličnosti – kratka forma (American Psychiatric Association, 2013b) i Samoiskaz rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP; Ručević, Ajduković i Šincek, 2009). Pretpostavilo se kako će antagonizam, emocionalna isključenost i traženje pozornosti biti povezani s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Rezultati korelacijske analize pokazuju kako je antagonizam povezan s rizičnim i delinkventnim ponašanjem, ali za emocionalnu isključenost i traženje pozornosti nisu utvrđene značajne korelacije s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Rezultati hijerarhijske regresijske analize pokazuju da su spol, dob, disinhibicija, antagonizam, kompulzivnost i grandioznost značajni prediktori rizičnog i delinkventnog ponašanja.

Ključne riječi: psihopatološke osobine ličnosti, rizično i delinkventno ponašanje, adolescencija

Relationship between personality traits and risky behaviors

Risky behaviors represent health risk as well as psychological and social risk for adolescents. Research have shown that personality traits are important predictors of risky and delinquent behavior. The purpose of this study was to examine the relationship between psychopathological personality traits and risky and delinquent behaviors in a sample of secondary school students. The study was conducted on a sample of 449 students (149 male students) from secondary schools in Osijek, Donji Miholjac, Beli Manastir and Đakovo. Participants completed Dimensional Assessment of Personality Traits Questionnaire (DAPTQ) (Krupić and Ručević, 2015), The Personality Inventory for DSM-5 – Brief form (American Psychiatric Association, 2013b) and Youth self-reported delinquency and risk behaviors questionnaire (SRDP; Ručević, Ajduković and Šincek, 2009). It was hypothesized that antagonism, detachment and attention seeking would be correlated with risky and delinquent behaviour. Results of correlation analysis have shown that antagonism is significantly correlated with risky and delinquent behaviours but neither detachment nor attention seeking have shown significant correlations with risky and delinquent behaviours. Results of hierarhical regresion analysis have shown that gender, age, disinhibition, antagonism, compulsivity and grandiosity predicted risky and delinquent behavior.

Key words: psychopathological personality traits, risky and delinquent behavior, adolescence

Uvod

Delinkventno ponašanje definirano je kao zakonom zabranjeno ponašanje, dok su rizična ponašanja ona kojima se ne krše postojeći pravni propisi, ali su se u dosadašnjim istraživanjima pokazala da često prethode delinkventnom ponašanju, te predstavljaju zdravstveni i psihosocijalni rizik za mlade (Ručević, Ajduković i Šincek, 2009). Kako bi mogli razumjeti zašto neki mladi čine kaznena djela i ulaze u niz oblika lakših i težih rizičnih ponašanja, dok drugi to izbjegavaju, provedena su brojna istraživanja kojima je cilj bio utvrditi rizične faktore delinkventnog ponašanja (Saner i Ellickson, 1996; Webster-Stratton i Taylor, 2001; Ajduković i Ručević, 2009). Utvrđeno je kako su osobine ličnosti važan prediktor različitih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja kod adolescenata (Asscher i sur., 2011; Veltri i sur., 2014; Loney, Taylor, Butler i Iacono, 2007; Gray i Snowden, 2016). Prema tome, proučavanje osobina ličnosti doprinosi razumijevanju problema društveno neprihvatljivog ponašanja među adolescentima.

Različite teorije ličnosti predviđaju i nude objašnjenje pojave rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih. Jedan od najutjecajnijih modela ličnosti, petofaktorski model (Costa i McCrae, 1995), pokazao se korisnim u predviđanju različitih oblika delinkventnog ponašanja. Najveći broj nalaza pokazuje povezanost niske savjesnosti i ugodnosti s ulaskom u različita rizična ponašanja (Jolliffe, 2013; Muris, Meesters i Timmermans, 2013). Međutim, utvrđeno je kako pojedine psihopatološke dimenzije, povrh dimenzija petofaktorskog modela, dodatno objašnjavaju delinkventno ponašanje (Muris i sur., 2013). Veliki broj istraživanja rizičnog ponašanja mladih usmjeren je upravo na dimenzije psihopatije, a bezosjećajnost i impulzivnost ističu se kao najznačajniji prediktori delinkventnog ponašanja (Asscher i sur. 2011; Ručević, 2010; Walsh, Allen i Kosson, 2007).

Istraživanje psihopatologije ličnosti u adolescenciji izazovno je zbog dinamičnog razvoja ličnosti u tom razdoblju, tj. pojedini aspekti ličnosti (poput bihevioralnog i afektivnog) su izrazito nestabilni. O primjerenosti istraživanja psihopatije u adolescenciji postoje različita mišljenja. S jedne strane, neki autori smatraju kako visoka izraženost psihopatskih crta, poput impulzivnosti, može zapravo odražavati pojavu razvojno normativnih ponašanja u adolescenciji, te se ne bi trebala okarakterizirati kao psihopatija (Edens, Skeem, Cruise i Cauffman, 2001). Autori tvrde kako su adolescenti generalno impulzivniji i skloniji ulasku u različita ponašanja koja će im zadovoljiti potrebu za traženjem uzbuđenja i izbjegavanjem dosade zbog čega postižu više rezultate na mjerama bihevioralne komponente psihopatije. Stoga autori smatraju da takve rezultate nije razvojno primjereno okarakterizirati kao psihopatiju. Seagrave i Grisso (2002) također ističu kako su pojedina ponašanja u

adolescenciji rezultat razvojnih zadataka te se pogrešno karakteriziraju kao poremećaji u ponašanju. S druge strane, postoje podaci koji pokazuju da su patološke osobine ličnosti stabilne tijekom razdoblja adolescencije i prijelaza u odraslu dob. Lynam i sur. (2009) na uzorku od 1,517 mladića pokazali su kako su fluktuacije psihopatskih crta ličnosti relativno niske u razdoblju od sedme do 17. godine života. Stoga autori naglašavaju kako se konstrukt psihopatije tijekom adolescencije može smatrati stabilnim. Loney i sur. (2007) pokazali su kako su bihevioralni i afektivni aspekti psihopatije stabilni u razdoblju od 17. do 23. godine života, odnosno na prijelazu razdoblja adolescencije u odraslu dob. Osim toga, utvrdili su i prediktivnu valjanost rezultata na skalama psihopatije u adolescenciji za probleme u ponašanju u odrasloj dobi. Prema tome, rezultati navedenih istraživanja pružaju uvjerljivu empirijsku potvrdu o kontinuitetu psihopatoloških osobina ličnosti od djetinjstva do odrasle dobi.

Afektivna komponenta psihopatije koju karakteriziraju nedostatak empatije, osjećaja krivnje i srama te bezosjećajnost prediktor je delinkventnog ponašanja. Ove osobine ličnosti mogu osobu predisponirati na različita socijalno nepoželjna ponašanja jer joj otežavaju razumijevanje emocija i smanjuju suosjećanje, tj. osjetljivost na tuđu patnju. Frick (2009) navodi kako prisutnost osobine bezosjećajnosti može diferencirati adolescente koji pokazuju antisocijalna ponašanja. Ručević (2010) je utvrdila kako faktor bezosjećajnost – neemocionalnost, mjereno Inventarom psihopatskih osobina mladih (Andershed, Kerr, Stattin i Levander, 2002), predviđa i nasilne i nenasilne oblike delinkvencije, kao i raznolikost delinkventnog ponašanja u koja se adolescenti upuštaju. Iako su kod djevojaka u ovom uzorku pronađene niže razine bezosjećajnosti - neemocionalnosti, odnos te skale sa svim oblicima delinkventnog ponašanja jednak je za oba spola. Muris i sur. (2013) su u svom istraživanju koristili model Mračne trijade (Paulhus i Williams, 2002) koji se sastoji od makijavelizma, narcizma i psihopatije. Psihopatija je operacionalizirana kao bezosjećajnost, neemocionalnost te nedostatak kajanja. Upravo je psihopatija, uz makijavelizam, objasnila značajan dio varijance agresivnog i delinkventnog ponašanja, reaktivnu i proaktivnu agresiju, te delinkventno ponašanje putem samoiskaza djece i izvještaja roditelja. Nadalje, rezultati meta-analize provedene na 53 istraživanja i sveukupno više od 10,000 sudionika pokazuju da su crte ličnosti karakterizirane bezosjećajnošću jedan od najrobusnijih prediktora delinkventnog ponašanja (Asscher i sur., 2011). Međutim, Vaughn, Newhill, De Lisi, Beaver i Howard (2008) proveli su istraživanje povezanosti psihopatskih crta ličnosti s nasiljem, provalama i zlouporabom droge kod djevojaka. Objašnjenju nasilja i provala značajno doprinose samo varijable narcizma i bezbrižnog pomanjkanja planova, dok povezanost bezosjećajnosti s

kriterijskim varijablama nije utvrđena. Slično tome, Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers i Sejourne (2009) nisu uspjeli pronaći povezanost faktora bezosjećajnost – neemocionalnost s delinkventnim ponašanjem kod djevojaka. Ovo je istraživanje provedeno na 615 adolescenata s podjednakim brojem mladića i djevojaka, a za razliku od analize na ženskom uzroku, kod mladića se faktor bezosjećajnost – neemocionalnost pokazao značajnim prediktorom za delinkventna ponašanja. Ovi podaci upućuju na moguće spolne razlike u doprinosu faktora bezosjećajnosti u objašnjavanju delinkventnog ponašanja djevojaka i mladića. Ukupno gledajući, afektivna komponenta psihopatije značajno doprinosi objašnjenju delinkventnog ponašanja.

Bihevioralna komponenta psihopatije također je važan prediktor rizičnog i delinkventnog ponašanja adolescenata. Ova se komponenta odnosi na ulazak u rizike, potrebu za uzbuđenjem, impulzivno i neodgovorno reagiranje te kršenje socijalnih normi što je dijelom definicije i samih rizičnih i delinkventnih ponašanja. U već spomenutoj meta-analizi (Asscher i sur., 2011) istraživanja delinkvencije kod adolescenata, faktor impulzivnosti, uz afektivnu komponentu psihopatije, pokazao se značajnim prediktorom rizičnog ponašanja. Osim toga, utvrđeno je kako impulzivnost, u odnosu na afektivnu komponentu psihopatije, snažnije predviđa stupanj recidiva u zakonskim prekršajima. Autori navode kako postoji sadržajno preklapanje između bihevioralne komponente psihopatije i delinkventnog ponašanja što doprinosi snažnijoj povezanosti tih dviju varijabli (Asscher i sur. 2011). Vitacco, Neumann, Roberston i Durrant (2002) proveli su longitudinalno istraživanje u trajanju od 18 mjeseci i pokazali kako impulzivnost, uz faktor bezosjećajnosti, predviđa buduća antisocijalna ponašanja i vrijeme provedeno u pritvoru s time da se impulzivnost pokazala korisnijom u objašnjavanju varijance kriterija. Fulton, Marcus i Zeigler – Hill (2014) istraživali su povezanost psihopatskih osobina s rizičnim spolnim ponašanjem kod djevojaka. Pronađeno je kako egocentrična impulzivnost značajno doprinosi objašnjenju varijance rizičnih spolnih ponašanja i kada se kontroliraju ostale dimenzije psihopatije. Ručević (2010) se također bavila proučavanjem rizičnih spolnih ponašanja. Nalazi tog istraživanja također pokazuju kako impulzivnost najznačajnije doprinosi objašnjenju varijance navedenih ponašanja, a ta je povezanost snažnija kod djevojaka. Takvi se nalazi mogu objasniti na način da su rizična spolna ponašanja bihevioralna manifestacija psihopatije kod žena. Osim ovog nalaza, Ručević (2010) je pokazala da postoji doprinos impulzivnosti u predviđanju nenasilne delinkvencije i raznolikosti delinkventnih ponašanja, a taj je odnos snažniji kod mladića nego kod djevojaka. Impulzivnost nije značajno predvidjela jedino ulazak u nasilne oblike delinkventnog ponašanja što je autorica objasnila niskom prevalencijom nasilnih ponašanja u korištenom

uzorku. Također, Veltri i sur. (2014) su na uzorku od 212 mladića koji su bili u tijeku različitih sudskih postupaka istraživali povezanost osobina ličnosti s nasilnim i nenasilnim oblicima delinkventnog ponašanja. Koristeći PSY-5 model, odnosno pet ljestvica psihopatologije ličnosti (Harkness i McNulty, 1994) pokazali su da faktor nesputanost, definiran impulzivnošću, značajno predviđa upuštanje u nenasilne oblike delinkventnog ponašanja. Međutim, niti u ovom istraživanju nesputanost nije značajno predvidjela nasilna ponašanja. Jedno od objašnjenja koje su autori ponudili odnosi se na operacionalizaciju nasilnog delinkventnog ponašanja. Naime, u njihovom su se istraživanju takva ponašanja odnosila na nasilje u odnosima koje se bolje može objasniti interpersonalnim aspektom psihopatije, a kada bi se uključila ponašanja poput uništavanja imovine ili uzrokovanja automobilskih nesreća vožnjom pod utjecajem alkohola, mogao bi se očekivati doprinos impulzivnosti u objašnjenju varijance kriterija. Ukupno uzevši, povezanost impulzivnosti s delinkventnim ponašanjima mladih utvrđena je u brojnim istraživanjima, a njezina prediktivna vrijednost ovisi o vrsti društveno neprihvatljivih ponašanja koja se mjere.

Osim bezosjećajnosti i impulzivnosti u nekim su istraživanjima i druge dimenzije psihopatologije pokazale značaj u predviđanju rizičnih ponašanja. Agresivnost se pokazala prediktorom nasilne delinkvencije (Veltri i sur., 2009; Veltri i sur. 2014). Nadalje, sadističke crte ličnosti, opisane u terminima okrutnog, agresivnog i ponižavajućeg ponašanja prediktori su delinkvencije kod adolescenata (Chabrol i sur. 2009). Pojedina su istraživanja pokazala da makijavelizam (Muris i sur., 2013) i narcizam (Vaughn i sur., 2008) predviđaju rizična ponašanja. Upravo manipulacija drugima, grandiozno viđenje sebe, osjećaj većih prava u odnosu na druge definiraju interpersonalnu komponentu psihopatije. Međutim, u nekim se istraživanjima ove osobine ličnosti nisu pokazale značajnim prediktorima delinkventnog ponašanja (Asscher i sur., 2011, Ručević, 2010; Walsh i sur., 2007). Stoga, doprinos navedenih osobina u objašnjenju rizičnog i delinkventnog ponašanja nije u potpunosti jasan. S druge strane, za odnos afektivne i bihevioralne komponente psihopatije s delinkventnim ponašanjem postoji veća empirijska potvrda.

Prema svemu navedenom može se zaključiti kako su pojedine osobine ličnosti važne za predviđanje rizičnog i delinkventnog ponašanja kod adolescenata. Najznačajniji doprinos imaju osobine koje čine afektivnu i bihevioralnu komponentu psihopatije, odnosno bezosjećajnost i impulzivnost. Osobine koje zahtijevaju dodatnu empirijsku potvrdu su one koje se odnose na interpersonalne aspekte. S obzirom na to da su dosadašnji radovi najviše usmjereni na koncept psihopatije, daljnjim je istraživanjima potrebno provjeriti doprinos ostalih dimenzija psihopatologije ličnosti u objašnjenju rizičnog i delinkventnog ponašanja.

U DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013a) navedeno je kako su neka od tipičnih obilježja antisocijalnog poremećaja ličnosti nepoštivanje zakonskih i etičkih normi, manjak brige za druge, neodgovorno ponašanje, ulazak u rizike itd. Prvi dijagnostički kriterij za ovaj poremećaj uključuje umjereno do teško oštećenje u barem dva od četiri aspekta funkcioniranja ličnosti, a to su: identitet, samousmjerenost, empatija i intimnost. Oštećenje u funkcioniranju aspekta identiteta očituje se egocentrizmom. Postavljanje ciljeva bazirano na osobnom zadovoljenju te nedostatak prosocijalnih motiva opisuju oštećenje u aspektu samousmjerenosti. Nedostatak brige za tuđe osjećaje, potrebe ili patnju ukazuje na oštećenje u aspektu empatije. I posljednje, nesposobnost za izgradnju intimnih odnosa te iskorištavanje i manipuliranje drugih opis je oštećenja u aspektu intimnosti. Drugi kriterij odnosi se na prisutnost barem šest od sljedećih sedam navedenih psihopatoloških crta ličnosti, a to su: manipulativnost, bezosjećajnost, obmanjivanje, hostilnost, preuzimanje rizika, impulzivnost i neodgovornost. Nabrojane osobine ličnosti samo su neke od 25 specifičnih crta koje se kategoriziraju u osnovnih pet psihopatoloških dimenzija, a to su: negativni afekt, odvojenost, antagonizam, disinhibicija i psihoticizam. Prema tome, manipulativnost, bezosjećajnost, obmanjivanje i hostilnost aspekti su antagonizma, a preuzimanje rizika, impulzivnost i neodgovornost aspekti su disinhibicije (Krueger, Derringer, Markon, Watson i Skodol, 2012). Do sada nisu provedena istraživanja koja su koristila ove dimenzije ličnosti kao prediktore rizičnih i delinkventnih ponašanja.

Iako su brojna istraživanja pokazala da su različite osobine prediktori rizičnih i delinkventnih ponašanja mladih, ista imaju i nedostatke. Naime, najčešće je zanemarivana uloga spola. Također, velik broj istraživanja na kojima su ovi nalazi dobiveni proveden je na uzorcima adolescenata koji su kažnjavani ili u tijeku pravosudnih postupaka (Veltri i sur., 2014; Vaughn i sur., 2008; Walsh i sur., 2007). Oni su pristrani zbog nekoliko čimbenika. Prije svega, moguće je da ti adolescenti dijele neke specifične karakteristike koje su dovele do njihovog uhićenja, odnosno zatvaranja što ih razlikuje od delinkventnih vršnjaka koji nisu imali doticaja s kaznenim sustavom. Također, sama institucionalizacija, odnosno kazna zatvora može utjecati na ishode mjerenja. Prije svega, pretpostavka na kojoj je temeljeno kažnjavanje zatvorom jest da ono dovodi do smanjenja daljnjeg počinjenja kaznenih djela. Međutim, neka istraživanja odnosa kazne zatvora i stupnja recidiva pokazala su drugačije rezultate. Primjerice, Gendreau, Goggin, Cullen i Andrews (2000; prema Smith, Goggin i Gendreau, 2002) pronašli su da je dulja kazna zatvora povezana s povećanjem u stupnju recidiva. Smith i sur. (2002) navode da se za potpuno razumijevanje utjecaja koji zatvorska kazna ima na kršenje zakonskih normi moraju proučavati svi situacijski čimbenici koje kazna

uključuje. Ipak, može se zaključiti kako sam boravak u zatvoru, izolacija od društva te prisilna socijalizacija s drugim prekršiteljima zakona utječe na ponašanje zatvorenika što ograničava generalizaciju rezultata na opću populaciju. Za bolje razumijevanje distribucije i prirode psihopatoloških osobina ličnosti potrebno je provoditi daljnja istraživanja na uzorcima iz opće populacije. Stoga je fokus ovog istraživanja ispitati kako dimenzije mladenačke psihopatologije ličnosti doprinose objašnjenju rizičnog ponašanja na uzorku adolescenata iz opće populacije.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati odnos dimenzija ličnosti s rizičnim ponašanjima na uzorku učenika srednjih škola s područja Osječko-baranjske županije.

S obzirom na cilj istraživanja formirani su sljedeći problem i hipoteza:

Problem

Ispitati postoji li povezanost dimenzija ličnosti mjerenih DiPOL upitnikom s ukupnim rezultatom na Samoiskazu rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih.

Hipoteza

Postoji pozitivna povezanost dimenzija antagonizma, traženja pozornosti te emocionalne isključenosti s rizičnim ponašanjem.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 449 učenika (149 mladića) srednjih škola na području Osječko-baranjske županije. Istraživanje je provedeno u strukovnim školama ($n = 361$ učenik; Škola primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek, Graditeljsko-geodetska škola Osijek, Druga srednja škola Beli Manastir, Ekonomska škola Braće Radić u Đakovu te Srednja škola Donji Miholjac – strukovni program komercijalist) te gimnazijama ($n = 88$; Srednja škola Donji Miholjac – program opća gimnazija). Raspon dobi sudionika kretao se od 14 do 20 godina, dok je prosječna dob iznosila $M = 16.55$ ($SD = 1.14$).

Instrumenti

U istraživanju su primijenjeni sljedeći upitnici:

Sociodemografski upitnik. Upitnikom su prikupljeni podaci o spolu, dobi i školi koju sudionici pohađaju.

Dimenzionalna procjena osobina ličnosti (DiPOL) (Krupić i Ručević, 2015). Upitnik je namijenjen mjerenju osobina ličnosti adolescenata prema DSM-5 kojeg čine pet glavnih ljestvica nazvanih negativna emocionalnost, emocionalna isključenost, kompulzivnost, psihoticizam i antagonizam, uz dodatne ljestvice grandioznosti i traženja pozornosti. Od sudionika se tražilo da za svaku tvrdnju procijene koliko se ona odnosi na njih na skali Likertovog tipa od 1 („Uopće se ne odnosi na mene“) do 5 („U potpunosti se odnosi na mene“). Rezultat na svakoj skali formira se zbrajanjem rezultata svih čestica koje im pripadaju. Upitnik sadrži 62 čestice, a ekstremni rezultati u oba smjera ukazuju na veće poteškoće u funkcioniranju ličnosti. Koeficijenti unutarnje konzistencije Cronbach α u izvornoj primjeni upitnika kreću se od .72 do .84, te se smatraju zadovoljavajućima (Krupić i Ručević, 2015).

DSM-5 Inventar ličnosti – kratka forma (The Personality Inventory for DSM-5- Brief form; American Psychiatric Association, 2013b) je upitnik koji se sastoji od 25 čestica podijeljenih u pet faktora (negativni afekt, socijalna isključenost, antagonizam, dezinhibicija, psihoticizam). Od sudionika se traži da procijene koliko se svaka tvrdnja odnosi na njih na skali Likertovog tipa od 0 („Uopće se ne odnosi na mene“) do 3 („U potpunosti se odnosi na mene“). Viši rezultati na ovome upitniku ukazuju na veće poteškoće u funkcioniranju ličnosti. Koeficijenti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) za pet skala ovog upitnika kreću se od .59 do .77 (Fossati, Somma, Borroni, Markon i Krueger, 2015).

Samoiskaz rizičnog i delikventnog ponašanja mladih (SRDP; Ručević, Ajduković i Šincek, 2009). Sastoji se od 42 čestice koje čine sedam faktora (prekršajna i lakša delinkventna ponašanja, nepoželjna normativna ponašanja, rizična spolna ponašanja, korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari, nasilničko ponašanje u bliskim odnosima, teža krađa, provale i razbojništvo i suicidalna i autoagresivna ponašanja). Svakoj čestici pripada i određeni indeks težine kojim se mjeri ozbiljnost ponašanja. Ukupni rezultat formira se kao zbroj umnožaka čestine pojedinih ponašanja i pripadajućih indeksa težine na svim česticama unutar pojedinih ljestvica. Od sudionika se traži da za svaku izjavu zaokruži odgovor koliko se puta ponašao na određeni način, a ponuđeni odgovori su: nikad, 1-2 put, 3-5 put, 6 i više puta. Veći rezultat ukazuje na izraženije delinkventno ponašanje. Koeficijenti unutarnje konzistencije Cronbach α za sedam skala u izvornom se istraživanju (Ručević, Ajduković i Šincek, 2009) kreću od .53 do .81, a pouzdanost ukupnog rezultata na upitniku iznosila je .89. Iako se SRDP sastoji od sedam skala, u ovom istraživanju će se koristiti samo ukupni rezultat kao generalni pokazatelj društveno neprihvatljivog ponašanja.

Postupak

Nakon što su škole potvrdno odgovorile na zamolbe za provođenjem istraživanja u njihovoj instituciji, s odgovornim osobama iz svake škole dogovoreni su termini provođenja. Istraživanje je provedeno na grupnoj razini, u skupinama po dvadesetak sudionika, na satovima razredne zajednice. Istraživanje su provodile jedna ili dvije eksperimentatorice. Prije početka, svim sudionicima pročitana je zajednička uputa kojom ih se upoznao s predmetom istraživanja. Uputom je naglašena anonimnost i važnost iskrenog odgovaranja, a također je navedeno kako je svatko slobodan odustati od istraživanja u bilo kojem trenutku. Nakon toga, učenicima su podijeljene suglasnosti koje su potpisivali ukoliko su pristali sudjelovati u istraživanju. Zatim su im podijeljeni upitnici. Rješavanje upitnika trajalo je do 45 minuta. Nekoliko učenika odbilo je sudjelovati, a samo je jedan sudionik odustao od istraživanja usred rješavanja.

Rezultati

Prije testiranja hipoteza, normalitet distribucije uključenih varijabli provjeren je Kolmogorov-Smirnovljevim testom. Prema rezultatima navedenog testa, distribucije gotovo svih skala značajno odstupaju od normalne. Međutim, na velikim uzorcima i mala odstupanja od normalne distribucije mogu se na ovom testu pokazati značajnima i stoga je važno provjeriti histograme te indekse spljoštenosti i asimetričnosti (Field, 2009). Pregledom histograma i indeksa spljoštenosti i asimetričnosti utvrđeno je kako sve skale zadovoljavaju kriterij normalnosti, osim SRDP skale. Rezultati na SRDP-u pokazuju pozitivno asimetričnu distribuciju što je i očekivano (vidjeti Tablicu 1).

Tablica 1. Indeksi asimetričnosti i spljoštenosti te teorijski i postignuti raspon rezultata za skale SRDP, DiPOL i PID-5 upitnika.

	Indeks asimetričnosti	Indeks spljoštenosti	T _{min}	T _{max}	P _{min}	P _{max}
SRDP_ukupno	4.78	38.54	0	660	0	660
DiPOL – antagonizam	-.08	-.47	9	45	11	45
DiPOL – emocionalna isključenost	.22	-.43	13	65	13	62
DiPOL – negativna emocionalnost	.35	-.31	11	55	11	55
DiPOL – kompulzivnost	-.35	-.30	9	45	9	45
DiPOL – psihoticizam	-.20	-.63	7	35	7	32
DiPOL – grandioznost	.49	-.49	8	40	8	40
DiPOL – traženje pozornosti	.44	-.36	5	25	5	25
PID – negativni afekt	.11	-.72	0	15	0	15
PID – socijalna isključenost	.74	.18	0	15	0	15
PID – antagonizam	1.14	.82	0	15	0	14
PID – disinhibicija	.57	-.20	0	15	0	15
PID – psihoticizam	.33	-.57	0	15	0	15

Legenda: T_{min} – teorijski minimum, T_{max} – teorijski maksimum, P_{min} – postignuti minimum, P_{max} – postignuti maximum

Deskriptivni pokazatelji te koeficijenti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) korištenih skala prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i Cronbach alpha koeficijenti unutarnje konzistencije za skale SRDP, DiPOL i PID-5 upitnika.

	M	SD	α
SRDP_ukupno	43,17	56,74	.91
DiPOL – antagonizam	29,20	6,91	.79
DiPOL – emocionalna isključenost	31,40	8,62	.78
DiPOL – negativna emocionalnost	29,34	9,20	.86
DiPOL – kompulzivnost	30,46	7,15	.82
DiPOL – psihoticizam	18,30	5,90	.74
DiPOL – grandioznost	18,54	7,25	.85
DiPOL – traženje pozornosti	12,17	4,51	.76
PID – negativni afekt	6,92	3,79	.73
PID – socijalna isključenost	4,26	3,20	.71
PID – antagonizam	3,06	3,26	.78
PID – disinhibicija	5,06	3,48	.76
PID – psihoticizam	5,76	3,78	.76

Kao što se može vidjeti u Tablici 2, koeficijenti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) svih korištenih mjera su zadovoljavajući te se kreću u rasponu od .71 do .91. Na temelju prikazanih podataka vidljivo je da su sudionici na upitniku rizičnog i delinkventnog ponašanja prosječno postizali niske rezultate što je u općoj populaciji očekivano. Prosječni rezultati na skali DiPOL – antagonizam ukazuju na nešto veću izraženost ove osobine ličnosti u korištenom uzorku. Rezultati sudionika na ostalim psihopatološkim dimenzijama ličnosti i na DiPOL i na PID-5 upitniku nešto su niži od prosjeka što je sukladno očekivanjima na uzorku iz opće populacije.

Prije provedbe regresijske analize izračunati su koeficijenti korelacije između svih varijabli. S obzirom na to da prijašnja istraživanja (Chabrol i sur., 2009; Skeem i Mulvey, 2001; Rogstad i Rogers, 2008) pokazuju da postoje spolne razlike u odnosu osobina ličnosti i rizičnog ponašanja, računane su parcijalne korelacije između svih prediktorskih varijabli s kriterijem pri čemu se kontrolirao efekt spola (vidjeti Tablicu 3).

Tablica 3. Parcijalna korelacija prilikom kontroliranja utjecaja spola.

	SRDP_ukupno
Dob	.18**
Tip škole	-.11*
PID – negativni afekt	.10*
PID – socijalna isključenost	.19**
PID – antagonizam	.19**
PID – disinhibicija	.29**
PID – psihoticizam	.22**
DiPOL – antagonizam	.21**
DiPOL – emocionalna isključenost	.04
DiPOL – negativna emocionalnost	.07
DiPOL – kompulzivnost	-.20**
DiPOL – psihoticizam	-.01
DiPOL – grandioznost	.13**
DiPOL – traženje pozornosti	-.03

Legenda: * $p < .05$, ** $p < .01$

Kao što se može vidjeti u Tablici 3, u skladu s očekivanjima, antagonizam je i na DiPOL i na PID-5 upitniku s društveno neprihvatljivim ponašanjem, nakon kontrole spola, u značajnoj pozitivnoj korelaciji. Suprotno postavljenoj hipotezi, za DiPOL – emocionalnu isključenost i DiPOL – traženje pozornosti nisu utvrđene značajne korelacije s društveno neprihvatljivim ponašanjem. Ukupno uzevši, na temelju dobivenih rezultata korelacijske analize može se zaključiti kako je hipoteza djelomično potvrđena.

Osim toga, pronađeno je kako su dob kao i sve skale PID-5 upitnika u značajnoj pozitivnoj korelaciji s društveno neprihvatljivim ponašanjem, dok su tip škole i DiPOL – kompulzivnost u značajnoj negativnoj korelaciji s društveno neprihvatljivim ponašanjem.

Kako bi se ispitaio doprinos osobina ličnosti u predviđanju rizičnog ponašanja provedena je hijerarhijska regresijska analiza. Ukupni rezultat na SRDP upitniku korišten je kao kriterijska varijabla. Kao kontrolne varijable u prvi korak uvršteni su spol, dob i dihotomna varijabla tip škole koja je formirana tako da dijeli sudionike na polaznike strukovnih škola i gimnazija. U drugi korak uvrštene su sve skale PID-5 upitnika, a u treći korak uvrštene su skale DiPOL upitnika. Provjerom pokazatelja multikolinearnosti i pokazatelja nezavisnosti reziduala utvrđeno je kako su zadovoljeni uvjeti za regresijsku analizu. Rezultati hijerarhijske regresijske analize prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij društveno neprihvatljivog ponašanja

Model	Prediktor	R	R ²	ΔF	β
1. korak		.26	.07	10.89**	
	Spol (mladići)				-.16**
	Dob				.18**
	Tip škole				-.12*
2. korak		.42	.17	11.13**	
	Spol (mladići)				-.13**
	Dob				.22**
	Tip škole				-.09*
	PID – negativni afekt				-.04
	PID – socijalna isključenost				-.01
	PID – antagonizam				.07
	PID – disinhibicija				.25**
	PID – psihoticizam				.12*
3. korak		.47	.22	3.39**	
	Spol (mladići)				-.13**
	Dob				.22**
	Tip škole				-.06
	PID – negativni afekt				-.03
	PID – socijalna isključenost				-.01
	PID – antagonizam				.06
	PID – disinhibicija				.18**
	PID – psihoticizam				.07
	DiPOL – antagonizam				.11*
	DiPOL – emocionalna isključenost				-.04
	DiPOL – negativna emocionalnost				.01
	DiPOL – kompulzivnost				-.16**
	DiPOL – psihoticizam				-.02
	DiPOL – grandioznost				.15**
	DiPOL – traženje pozornosti				-.09

Legenda: *p<.05, **p<.01

Dobiveni $F(15,429)=7.95$, $p<.01$ pokazuje da model ima dobru kriterijsku valjanost, odnosno da prediktorske varijable značajno doprinose objašnjenju varijance društveno neprihvatljivog ponašanja. Modelom je ukupno objašnjeno 22% varijance kriterija.

U prvom koraku sociodemografske varijable objašnjavaju 7% varijance društveno neprihvatljivog ponašanja. Spol i tip škole značajni su negativni prediktori, dok je dob značajan pozitivan prediktor. Drugim riječima, mlađi, stariji učenici te polaznici strukovnih škola češće manifestiraju različite oblike društveno neprihvatljivog ponašanja.

U drugom koraku regresijske analize, nakon uvođenja skala PID-5 upitnika, sociodemografske varijable i dalje značajno doprinose objašnjenju društveno neprihvatljivog ponašanja. Od skala PID-5 upitnika značajnim prediktorima pokazale su se PID – disinhibicija i PID – psihoticizam. Drugim riječima, osobe koje su postizale više rezultate na navedenim subskalama su ujedno izvještavale i o većem broju različitih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Uočeno je kako se beta ponder varijable tip škole smanjio što sugerira na mogućnost djelomične medijacije. Baron i Kenny (1986) navode kako se procjena medijacijskog utjecaja vrši u nekoliko koraka. Kao prvo, nužno je utvrditi doprinos prediktora u objašnjavanju varijance kriterija. Nakon toga, provjerava se značajnost doprinosa prediktora za objašnjenje varijance medijacijske varijable. Konačno, provjerava se dolazi li do promjene u značajnosti odnosno u veličini beta koeficijenta prediktora za objašnjavanje kriterija kada se u regresijsku analizu uvrsti medijacijska varijabla. U slučaju parcijalne medijacije, učinak prediktora se, nakon uključivanja medijatora, smanjuje, ali je još uvijek značajan. Varijable koje su potencijalni medijatori su one koje nakon kontrole prediktora samostalno doprinose objašnjavanju varijance kriterija. U ovom slučaju, to su PID – disinhibicija i PID – psihoticizam. Prema navedenim koracima provjeren je medijacijski utjecaj ovih varijabli za tip škole te je utvrđena djelomična medijacija odnosa tipa škole i društveno neprihvatljivog ponašanja nakon uvođenja PID – psihoticizma. Prema tome, uvođenje varijable PID – psihoticizam smanjuje veličinu efekta tipa škole na objašnjavanje društveno neprihvatljivog ponašanja. Ovim je korakom objašnjeno dodatnih 10% varijance društveno neprihvatljivog ponašanja.

Trećim korakom regresijske analize objašnjen je dodatni dio varijance društveno neprihvatljivog ponašanja (5%). Slično prethodnom koraku, spol i dob su ostali značajnim prediktorima. Osim toga, značajnim pozitivnim prediktorima pokazale su se subskale DiPOL – antagonizam i DiPOL – grandioznost, dok je skala DiPOL – kompulzivnost značajan negativni prediktor društveno neprihvatljivog ponašanja. U ovom su koraku varijabla tip škole i subskala PID – psihoticizam prestale biti značajni prediktori društveno neprihvatljivog

ponašanja. Prema već navedenim koracima (Baron i Kenny, 1986) provjereno je je li došlo do medijacije za svaku od ovih varijabli. Utvrđeno je kako su varijable DiPOL – kompulzivnost i DiPOL – grandioznost medijatori odnosa tipa škole i društveno neprihvatljivog ponašanja. Drugim riječima, efekt tipa škole na društveno neprihvatljivo ponašanje u potpunosti nestaje kada se kontroliraju kompulzivnost i grandioznost s DiPOL upitnika. Isti postupak proveden je za odnos PID – psihoticizma i društveno neprihvatljivog ponašanja. Utvrđena su tri slučaja u kojima dolazi do medijacije, a to su: kombinacijom kompulzivnosti i antagonizma, kombinacijom kompulzivnosti i grandioznosti i posljednje, kombinacijom kompulzivnosti, antagonizma i grandioznosti s DiPOL upitnika. Potrebno je naglasiti kako niti jedna od ovih varijabli samostalno nema takav učinak već do medijacije dolazi isključivo u navedenim kombinacijama. Prema tome, može se reći kako DiPOL – kompulzivnost u kombinacijama s DiPOL – antagonizmom i DiPOL – grandioznosti dovodi do gubitka efekta PID – psihoticizma u objašnjavanju društveno neprihvatljivog ponašanja. Zaključno, rezultati regresijske analize pokazuju da su značajni prediktori društveno neprihvatljivog ponašanja spol, dob, PID – disinhibicija, DiPOL – antagonizam, DiPOL – kompulzivnost i DiPOL – grandioznost.

Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos dimenzija ličnosti s društveno neprihvatljivim ponašanjima na uzorku učenika srednjih škola s područja Osječko – baranjske županije. Hipotezom se pretpostavilo kako postoji povezanost dimenzija antagonizma, traženja pozornosti te emocionalne isključenosti s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Pregledom korelacijske matrice može se utvrditi kako je hipoteza djelomično potvrđena. Naime, antagonizam značajno korelira s rizičnim ponašanjem, dok traženje pozornosti i emocionalna isključenost nisu postigli značajne korelacije. Daljnjim ispitivanjem odnosa dimenzija ličnosti s rizičnim ponašanjem utvrđeno je kako antagonizam na DiPOL upitniku značajno predviđa društveno neprihvatljiva ponašanja. Suprotno očekivanjima, PID – disinhibicija, DiPOL – kompulzivnost i DiPOL – grandioznost su se također pokazale značajnim prediktorima ponašanja.

Korelacijska analiza pokazala je kako su sociodemografske varijable u odnosu s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Dob je pozitivno povezana s društveno neprihvatljivim ponašanjem. S obzirom na to da se na česticama SRDP upitnika od sudionika traži da odgovori koliko se puta u cijelom životu ponašao na određeni način, ovaj je nalaz logičan, jer se i očekuje da su stariji adolescenti imali puno više prilika biti u situaciji koje mogu

rezultirati rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Također, ovaj se nalaz može objasniti i time što s dobi dolazi do promjena u vršnjačkom utjecaju. Warr (1993) naglašava kako se adolescenti socijalnim učenjem, pod utjecajem delinkventnih vršnjaka, i sami počinju ponašati delinkventno, te razvijaju pozitivnije stavove prema takvom ponašanju. U svom je istraživanju, provedenom na uzorku adolescenata raspona dobi od 11 do 21 godine, utvrdio da s porastom dobi dolazi do značajnih promjena u vršnjačkim odnosima koje objašnjavaju pozitivnu povezanost dobi i kriminalnog ponašanja. Prije svega, tijekom adolescencije dolazi do naglog porasta u izloženosti delinkventnim vršnjacima. Drugim riječima, stariji adolescenti u uskom krugu prijatelja imaju značajno veći broj delinkventnih vršnjaka od mladih adolescenata. Nadalje, s dobi raste količina vremena koju adolescenti provode u društvu vršnjaka, kao i značaj koji pridaju vršnjačkim odnosima. Prema tome, pozitivna povezanost dobi i društveno neprihvatljivog ponašanja očekivana je. Sljedeći nalaz pokazuje da se polaznici strukovnih škola češće ponašaju na društveno neprihvatljiv način. Gimnazijski programi akademski su zahtjevniji što može rezultirati većom posvećenošću nastavi kod učenika. Thornberry (1982; prema Jang, 1999) navodi kako posvećenost akademskom uspjehu značajno smanjuje ulazak u delinkventna ponašanja. Autor objašnjava kako oni učenici koji visoko vrednuju akademski uspjeh neće biti voljni ponašati se na društveno neprihvatljiv način jer bi time ugrozili trud koji ulažu u ostvarenje tog uspjeha. Prema tome, na temelju nalaza ovog istraživanja može se zaključiti kako učenici koji pohađaju gimnazijske programe u odnosu na polaznike strukovnih programa više vrednuju obrazovanje te ulažu više truda u ispunjavanje svojih akademskih obaveza što smanjuje vjerojatnost da će manifestirati različite oblike društveno neprihvatljivog ponašanja. Nadalje, može se pretpostaviti kako se u gimnazijama u manjoj mjeri toleriraju neprihvatljiva ponašanja što bi također objasnilo ovaj nalaz.

Nadalje, sve skale PID-5 upitnika u pozitivnoj su korelaciji s društveno neprihvatljivim ponašanjem što nije bilo očekivano. Skala PID – negativni afekt obuhvaća čestice koje mjere zabrinutost, uznemirenost, emocionalnu labilnost te perseveraciju. Jedno od mogućih objašnjenja ovog nalaza jest da su osobe koje su često uznemirene te se boje samoće podložnije konformirati se s vršnjacima. U adolescenciji je utjecaj vršnjaka vrlo izražen, te se može pretpostaviti da će pojedinci koji u ovom kontekstu osjećaju nelagodu lakše pristati na različite oblike ponašanja koji će učvrstiti njihov status u društvu. Međutim potrebna su daljnja istraživanja kako bi se utvrdili točni mehanizmi u podlozi ovog odnosa. Nadalje, PID – socijalna isključenost skala je koja mjeri anhedoniju, pesimizam i povlačenje iz socijalnih odnosa što se dijelom sadržajno preklapa s depresivnošću. Neka su istraživanja (Aronen i

Soininen, 2000) pronašla povezanost depresivnosti i kriminalnog ponašanja. Bauer, Chesin i Jeglic (2014) pokazali su kako izraženost depresivnih simptoma može predvidjeti delinkventno ponašanje. Prema tome, može se pretpostaviti kako su osobe kod kojih je izražena depresivnost postizale veće rezultate na ovoj skali i to objašnjava njezinu povezanost s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Zatim, PID – antagonizam, opisan kao okrutnost, grandioznost, traženje pozornosti te manipulativnost u pozitivnoj je korelaciji s društveno neprihvatljivim ponašanjem što je sukladno dosadašnjim istraživanjima (Muris i sur., 2013). Osobe koje sebe smatraju važnijima u odnosu na druge te su spremne manipulirati drugima vjerojatno rizična i delinkventna ponašanja smatraju prihvatljivima ako će ona im pomoći u ostvarivanju njihovih ciljeva. Razlog tomu je što takve osobe nemaju poštovanja prema potrebama drugih, ne smatraju ih bitnima, dok s druge strane vjeruju da se njihove potrebe moraju zadovoljiti. Henry i sur. (2000; prema Calvete, 2008) utvrdili su da uvjerenje kako je upotreba nasilja prihvatljiva predviđa antisocijalna ponašanja. Prema tome, vjerojatno je da izraženost ove osobine ličnosti utječe na stavove i uvjerenja o korištenju nasilja što povećava vjerojatnost društveno neprihvatljivog ponašanja. PID – disinhibicija također je pozitivno povezana s društveno neprihvatljivim ponašanjem što je u skladu s dosadašnjom literaturom (Fulton i sur., 2014; Asscher i sur., 2011; Vitacco i sur., 2002). Ova skala odnosi se na impulzivnost, nepromišljenost i neodgovornost. Za počinjenje velikog broja rizičnih i delinkventnih ponašanja postoje značajne negativne posljedice i stoga se može zaključiti kako izraženost osobina poput nepromišljenosti češće rezultira takvim ponašanjima. Drugim riječima, impulzivne osobe često manifestiraju rizična i delinkventna ponašanja iz razloga što ne razmišljaju o dugoročnim posljedicama istih već je njihovo ponašanje vođeno trenutnim porivima. Za PID – psihoticizam nije bila očekivana povezanost s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. Osobe koje postižu visoke rezultate na PID – psihoticizmu karakterizira jedinstvenost, ekscentričnost, udaljenost od realiteta i prisutnost čudnih uvjerenja. Može se pretpostaviti da se ekscentrične osobe nisu voljne konformirati s društvenim i zakonskim normama te da ne razumiju njihovu važnost što dovodi do većih ulaska u rizična i delinkventna ponašanja. Ipak, za ovakvo objašnjenje potrebna su dodatna istraživanja i empirijske potvrde.

Od skala DiPOL upitnika u korelacijskoj analizi DiPOL – antagonizam, DiPOL – kompulzivnost i DiPOL – grandioznost postigle su značajne korelacije s društveno neprihvatljivim ponašanjem. Osobe koje su hostile i često impulzivno reagiraju, što mjeri DiPOL – antagonizam, očekivano postižu veće rezultate na upitniku rizičnog i delinkventnog ponašanja. S obzirom da se ovakve osobe često i lako razljute i impulzivno reagiraju,

očekivano je da će češće ulaziti u sukobe s drugim ljudima. Može se pretpostaviti kako su njihove socijalne vještine slabo razvijene i da probleme iz socijalne okoline ne rješavaju uspješno. Lochamn i Dodge (1994; prema Calvete 2008) pokazali su da je antisocijalno ponašanje povezano sa slabim vještinama rješavanja socijalnih problema. Prema tome, oni će vjerojatno biti nasilni prema drugima iz razloga što ne znaju na adekvatniji način rješavati sukobe, a u sukobe često i ulaze iz razloga što namjere drugih interpretiraju kao prijeteće. Niska kompulzivnost definirana je kao nedostatak savjesnosti, ambicioznosti i perfekcionizma te je očekivano da će biti povezana s počinjenjem rizičnih i delinkventnih ponašanja jer se takva ponašanja mogu opisati kao neodgovorna. Pretpostavlja se da osobe koje nisu savjesne neće razmišljati o negativnim posljedicama rizičnog i delinkventnog ponašanja te će stoga biti sklonije ulasku u takva ponašanja. Ovaj je nalaz sukladan dosadašnjim istraživanjima odnosa savjesnosti i društveno neprihvatljivog ponašanja (Jolliffe, 2013). Posljednje, povišena grandioznost povezana je s društveno neprihvatljivim ponašanjem. Ova osobina ličnosti zahvaća interpersonalnu dimenziju psihopatije za koju je u nekim dosadašnjim istraživanjima (Vaughn i sur., 2008) pronađena pozitivna korelacija s rizičnim i delinkventnim ponašanjem.

Regresijskom analizom provjeravan je doprinos pojedinih osobina ličnosti u predviđanju rizičnog i delinkventnog ponašanja. U svrhu kontrole utjecaja sociodemografskih faktora, u prvi korak regresijske analize uvršteni su spol, dob i tip škole i sve su se varijable pokazale značajnim prediktorima. U skladu s dosadašnjim istraživanjima, pokazano je kako se mladići, u odnosu na djevojke, češće ponašaju na društveno neprihvatljiv način (Gottfredson i Hirchi, 1990; prema LaGrange i Silverman, 1999). Ovaj se nalaz može objasniti razlikama u ranoj socijalizaciji djevojčica i dječaka te u rodnim ulogama koje preuzimaju tijekom odrastanja. U tradicionalnim se obiteljima kod djevojčica potiče pasivnost i submisivnost dok se dječake odgaja tako da budu nezavisni i skloni preuzimanju rizika (Hagan, 1989; prema LaGrange i Silverman, 1999). Također, utvrđeno je da roditelji, od ranog djetinjstva pa sve do adolescencije, ponašanje kćerki u odnosu na sinove značajno više nadziru te da ih u većoj mjeri potiču da vrijeme provode kod kuće u društvu članova obitelji (Stockard i Johnson, 1992; prema Jang i Krohn, 1995). LaGrange i Silverman (1999) utvrdili su da djevojke u većoj mjeri kontroliraju vlastite impulse, dok mladići izvještavaju o značajno nižem stupnju samokontrole. Također, djevojkama su ograničene prilike za manifestiranje rizičnih i delinkventnih ponašanja zbog značajno većeg roditeljskog nadzora. Uvrstivši ove varijable u regresijsku analizu autori su pokazali da se efekt spola u predviđanju delinkventnog ponašanja umanjio. Prema tome, činjenica da se mladići češće ponašaju društveno neprihvatljivo u skladu je s istraživanjima, a jedno od objašnjenja leži u razlikama u ranom odgoju dječaka i

djevojčica koje rezultiraju time da mladići slabije kontroliraju unutarnje impulse i da imaju više prilika za manifestiranje rizičnog i delinkventnog ponašanja.

Kao što je već navedeno, dob je pozitivno povezana s rizičnim i delinkventnim ponašanjem što je i očekivano. Potrebno je naglasiti kako se raspon dobi sudionika ovog istraživanja kretao do 14 do 20 godina jer se upravo u tom razdoblju očekuje pozitivan odnos dobi i društveno neprihvatljivog ponašanja. Naime, istraživanja su pokazala kako broj rizičnih i delinkventnih ponašanja počinje rasti tek od ulaska u adolescenciju, a prilikom prelaska u odraslu dob taj odnos više nije pozitivan. Drugim riječima, odnos dobi i društveno nepoželjnog ponašanja je kurvilinearan (Warr, 1993; Jang, 1999). Ovaj se nalaz može objasniti time što se od razdoblja rane do kasne adolescencije povećava broj razvojnih zadataka s kojima se adolescenti suočavaju, poput stvaranja vlastitog identiteta i osamostaljenja od roditelja. Rizično i delinkventno ponašanje stoga može biti rezultat loše prilagodbe na razvojne pritiske adolescencije koji su u porastu do razdoblja prelaska u odraslu dob (Petersen i Ebata, 1987; prema Jang, 1999).

Nadalje, tip škole pokazao se značajnim prediktorom društveno nepoželjnih ponašanja. Kao što je navedeno, polaznici strukovnih škola češće se ponašaju na društveno neprihvatljiv način. Međutim, uočeno je kako u drugom koraku dolazi do parcijalne, a u trećem koraku do potpune medijacije utjecaja tipa škole za predviđanje društveno neprihvatljivog ponašanja. Prema navedenim podacima može se zaključiti kako doprinos varijable tipa škole za objašnjenje kriterija zapravo proizlazi iz činjenice da strukovne škole češće pohađaju ekscentrični, neodgovorni te grandiozni učenici, jer kontrolom tih osobina ličnosti koje značajno objašnjavaju rizično i delinkventno ponašanje, tip škole više nije značajan prediktor.

Od osobina ličnosti, PID – disinhibicija značajno doprinosi objašnjenju varijance društveno neprihvatljivog ponašanja. Ovaj nalaz nije bio predviđen hipotezom iz razloga što se hipoteza bazirala na skalama DiPOL upitnika, ali je očekivan s obzirom na dosadašnju literaturu. Može se zaključiti kako ova skala obuhvaća bihevioralnu komponentu psihopatije koja utvrđena kao prediktor rizičnog i delinkventnog ponašanja (Asscher i sur., 2011; Ručević, 2010) i stoga je ovaj nalaz sukladan dosadašnjim istraživanjima. Osobe koje su impulzivne, osim što neće razmišljati o negativnim posljedicama koje će slijediti društveno neprihvatljivo ponašanje, također neće biti u stanju inhibirati svoje impulse i razmisliti o svim alternativnim oblicima ponašanja koji bi bili prikladniji u određenoj situaciji. Stoga impulzivnost često dovodi do društveno neprihvatljivog ponašanja. Također, adolescencija je period u kojem je velika vjerojatnost izraženosti ponašajnih osobina ličnosti poput

impulzivnosti što može rezultirati povećanjem u veličini efekta ove varijable za predviđanje društveno neprihvatljivog ponašanja što također može objasniti ovaj nalaz (Asscher i sur., 2011).

Suprotno očekivanjima, PID – psihoticizam u drugom koraku regresijske analize također značajno predviđa rizično i delinkventno ponašanje. Kao što je već navedeno, ova je skala s rizičnim i delinkventnim ponašanjem pozitivno povezana. Pretpostavlja se da udaljenost od realiteta i ekscentričnost osoba koje postižu visoke rezultate na ovoj skali otežavaju razumijevanje, a time i konformiranje društvenim normama i stoga mogu rezultirati društveno neprihvatljivim ponašanjem. Međutim, doprinos ove skale u objašnjenju kriterija gubi se uvođenjem skale DiPOL upitnika. Iz toga proizlazi da je razlog tome što PID – psihoticizam značajno predviđa rizično i delinkventno ponašanje taj što je uzorak sudionika koji su postigli visoke rezultate na PID – psihoticizmu zapravo zasićen sudionicima koji su također postigli visoke rezultate na kombinacijama ostalih psihopatoloških dimenzija za koje je utvrđeno da značajno predviđaju rizično i delinkventno ponašanje. Točnije, kompulzivnosti i antagonizma, kompulzivnosti i grandioznosti odnosno kompulzivnosti, antagonizma i grandioznosti. Stoga, kada se u model uvedu skale DiPOL upitnika, kontroliraju se sve navedene kombinacije psihopatoloških dimenzija koje su značajni prediktori društveno neprihvatljivog ponašanja i pokazuje se kako PID – psihoticizam zaista ne predviđa navedeni kriterij.

DiPOL – antagonizam također se pokazao značajnim prediktorom društveno neprihvatljivih ponašanja. Ova skala odnosi se na hostilnost, sumnjičavost i impulzivnost. Izraženost ove osobine ličnosti osobu predisponira za rizično i delinkventno ponašanje iz razloga što utječe na njezinu percepciju i interpretaciju događaja i ponašanja drugih ljudi. Ovakve su osobe sumnjičave prema namjerama drugih što znači da ih češće interpretiraju kao napad na sebe što onda može dovesti do obrambenog ponašanja pa i eventualne želje za osvetom. Dodge (1991; prema Calvete, 2008) navodi da djeca koja su agresivna posjeduju specifičan stil kognitivnog procesiranja. Kod njih su prenaplašeni hostilni elementi koji rezultiraju time da oni namjere drugih interpretiraju neprijateljskima prema sebi. Također, važan aspekt antagonizma je i impulzivnost koja dovodi do toga da osoba ne ulaže vrijeme u analiziranje situacije iz različitih perspektiva i preispitivanje vlastitih pretpostavki nego će reagirati odmah na temelju svog afekta (Calvete, 2008). Drugim riječima, antagonizam kao osobina ličnosti dovodi do kognitivnih pristranosti koje rezultiraju društveno neprihvatljivim ponašanjem.

Sljedeća skala koja značajno predviđa rizično ponašanje jest skala kompulzivnosti na DiPOL upitniku. Povezanost je negativna što znači da veća izraženost kompulzivnosti smanjuje vjerojatnost ulaska u rizična ponašanja. Ovaj nalaz nije bio predviđen hipotezom jer kompulzivnost ne predstavlja suprotan pol impulzivnosti, odnosno bihevioralnu komponentu psihopatije (Van den Broeck i sur., 2014; Morey, Kruegel i Skodol, 2013). Negativan pol kompulzivnosti ne uključuje sve aspekte impulzivnosti i preuzimanja rizika koji definiraju bihevioralnu komponentu psihopatije. Prema tome, kompulzivnost i impulzivnost mogu se smatrati odvojenim dimenzijama koje umjereno koreliraju. Međutim, rezultati ove analize pokazuju da kompulzivnost objašnjava dodatnu varijancu rizičnog i delinkventnog ponašanja i povrh PID – disinhibicije koja obuhvaća bihevioralnu komponentu psihopatije. Krupić i Ručević (2015) naveli su kako DiPOL - kompulzivnost značajno korelira sa savjesnošću te su pretpostavili njezinu korist u predviđanju sagorijevanja na poslu ili u školi. Negativna povezanost savjesnosti s rizičnim ponašanjima empirijski je potvrđena (Jolliffe, 2013, Muris i sur., 2013). Ukupno uzevši, ovaj nalaz sugerira da kompulzivnost, opisana kao savjesnost, perfekcionizam, radoholičnost i ambicioznost predstavlja zaštitni faktor za rizična i delinkventna ponašanja. Može se pretpostaviti kako će si osobe visoko na ovoj dimenziji postavljati visoke ciljeve odnosno bit će usmjerene na uspjeh u različitim aspektima svog života. S obzirom na to da oni ulažu puno truda u ostvarenje svojih ciljeva, na njih će biti izrazito orijentirani te će se rjeđe nalaziti u situacijama koje bi mogle dovesti do rizičnog i delinkventnog ponašanja. Također, posljedice s kojima bi se suočavali zbog društveno neprihvatljivog ponašanja za njih bi mogle biti izrazito neugodne jer bi ih mogle onemogućavati u ostvarivanju svojih visokih ambicija. Može se pretpostaviti kako će njihove ambicije često biti usmjerene na akademski uspjeh, a istraživanja pokazuju da je posvećenost nastavnim obavezama negativno povezana s manifestiranjem rizičnih i delinkventnih ponašanja (Jang, 1999). Prema tome, ovaj nalaz proširuje korisnost skale DiPOL – kompulzivnosti i za predviđanje ovakvih oblika ponašanja.

Skala DiPOL – grandioznost također se pokazala značajnim prediktorom rizičnog ponašanja. Hipotezom nije bilo predviđeno da će i grandioznost sama značajno predviđati kriterij. Naime, postoje neki podaci u literaturi koji upućuju na to (Muris i sur., 2013; Vaughn i sur., 2008), nalazi nisu konzistentni, odnosno neka istraživanja nisu uspjela pronaći tu povezanost (Asscher i sur., 2011; Ručević, 2010). Stoga je ovaj nalaz važan jer dodatno razjašnjava povezanost interpersonalne dimenzije psihopatije s rizičnim ponašanjima. Može se pretpostaviti kako će grandiozne osobe zbog toga što smatraju da imaju posebna prava u odnosu na druge ljude, vjerovati kako se društvene norme ne odnose na njih i stoga će kršiti

pravila društveno prihvatljivog ponašanja. Kod grandioznih osoba prisutne su takve kognitivne distorzije da oni vjeruju kako su njihove potrebe, očekivanja i stavovi važniji u odnosu na druge ljude što dovodi do toga da ne poštuju želje i potrebe drugih već ih smatraju nevažnima. Drugim riječima, grandiozne osobe kršit će društvena pravila zato što smatraju da na to imaju pravo. Calvete (2008) u svom je istraživanju utvrdila kako upravo navedene grandiozne kognitivne distorzije igraju važnu ulogu u predviđanju agresivnog i delinkventnog ponašanja.

Skale koje su u pozitivnoj korelaciji s rizičnim i delinkventnim ponašanjem, ali ga u regresijskoj analizi ne predviđaju su PID – antagonizam, PID – negativni afekt i PID – socijalna isključenost. S obzirom na to da se u drugom koraku regresijske analize uvrstilo svih pet dimenzija psihopatologije ličnosti, može se pretpostaviti kako je došlo do kontrole mehanizama koji su u podlozi povezanosti navedenih triju skala s rizičnim i delinkventnim ponašanjem. PID – socijalna isključenost svojim česticama obuhvaća depresivne simptome, stoga se može pretpostaviti kako će osobe s izraženom depresivnošću postizati više rezultate na ovoj skali. S obzirom na to da je istraživanjima utvrđena pozitivna povezanost depresivnosti i nasilnog i delinkventnog ponašanja (Aronen i Soininen, 2000; Beyers i Loeber, 2003), postavlja se pitanje koji mehanizmi objašnjavaju ovaj odnos. Dopheide (2006; prema Vaske i Gehring, 2010) navode kako depresivni pojedinci imaju poteškoća s regulacijom vlastitih emocija i ponašanja te izvještavaju o sniženoj mogućnosti koncentriranja na određene zadatke. Nadalje, istraživanja su pokazala kako je depresivnost povezana s povišenom impulzivnošću (Vaske i Gehring, 2010, Clarke, 2006). Stoga se može pretpostaviti kako upravo impulzivnost kod depresivnih pojedinaca dovodi do povećane manifestacije rizičnih i delinkventnih ponašanja. S obzirom da je u ovoj analizi uključena i varijabla PID – disinhibicija, koja predstavlja impulzivnost te značajno objašnjava rizično i delinkventno ponašanje, može se pretpostaviti kako je time kontroliran glavni mehanizam utjecaja depresivnih simptoma na rizično ponašanje i stoga PID – socijalna isključenost u ovom modelu samostalno ne doprinosi objašnjenju varijance kriterija. Na sličan se način mogu objasniti i rezultati za preostale varijable. Ako pretpostavimo da su osobe visoko na PID – negativnom afektu zaista podložnije vršnjačkom pritisku, moguće je da je odnos te varijable s društveno neprihvatljivim ponašanjem također posredovan impulzivnošću koja je kontrolirana u ovom modelu. Jedna od razlika konceptualizacije antagonizma na PID-5 i DiPOL upitniku jest što PID – antagonizam ne obuhvaća impulzivnost koja je vjerojatno ključna za predviđanje rizičnog ponašanja. To može objasniti i činjenicu da PID – antagonizam ne predviđa kriterij značajno, dok s druge strane DiPOL – antagonizam, uključen u sljedećem

koraku objašnjava dodatni dio varijance rizičnog i delinkventnog ponašanja. Međutim, potrebna su daljnja istraživanja kojima bi se utvrdili točni mehanizmi u osnovi povezanosti ovih varijabli s rizičnim i delinkventnim ponašanjem.

Hipotezom je predviđeno kako će skale traženja pozornosti i emocionalne isključenosti biti povezane s rizičnim ponašanjem. Traženje pozornosti korelira s faktorima grandioznost – manipulativnost i impulzivnost – neodgovornost s Inventara psihopatskih osobina mladih (Krupić i Ručević, 2015). Ovaj se odnos pretpostavio jer čestice ove skale mjere potrebu mladih da budu primijećeni u društvu, odnosno da privlače pozornost, a ulazak u rizična ponašanja mogao bi zadovoljavati tu potrebu kod adolescenata. Međutim, ovo istraživanje nije poduprlo tu hipotezu, odnosno povezanost između traženja pozornosti i rizičnog ponašanja nije utvrđena. Ovaj se nalaz, prije svega može objasniti time što traženje pozornosti vjerojatno rezultira širokim rasponom ponašanja od kojih se rizična i delinkventna ne moraju često pojavljivati kao način dobivanja pozornosti. Fern (1991; prema Mellor, 2005) navodi kako pojedinci mogu i humor koristiti kao način dobivanja pozornosti vršnjaka. Osim toga, vjerojatno je da osobe kod kojih je izražena ova osobina ličnosti imaju potrebu u različitim kontekstima života privlačiti pažnju na sebe, što znači da će njihovo traženje pozornosti biti usmjereno ne samo na vršnjake već i na članove obitelji kao i nastavnike te druge važne odrasle. Mellor (2005) navodi kako neki mladi ponašanje koje se može karakterizirati kao traženje pozornosti iskazuju samo kod kuće u okruženju obitelji, ali ne i u školi. Prema tome, traženje pozornosti pojavljuje se u različitim kontekstima života adolescenta, usmjereno je prema različitim skupinama ljudi iz njihove okoline te se može zadovoljavati nizom različitih vrsta ponašanja. S druge strane, rizična i delinkventna ponašanja u populaciji se, kao i u ovom uzorku, pojavljuju rijetko i stoga izostaje povezanost traženja pozornosti s tim ponašanjima.

Emocionalna isključenost opisuje izostanak privrženosti i afektivne povezanosti s drugim ljudima. Čestice ove skale mjere nedostatak empatije prema drugim ljudima te interesa za druženje s drugima, a to je ono što opisuje afektivnu komponentu psihopatije. Suprotno prethodnim istraživanjima, ova skala ne korelira s rizičnim ponašanjem. Ovaj se rezultat može objasniti promatrajući korišteni uzorak odnosno distribuciju rizičnih i delinkventnih ponašanja u ovom istraživanju. S jedne strane, postoje empirijski podaci koji pokazuju da je afektivna komponenta psihopatije važna za predviđanje delinkvencije (Asscher i sur., 2011), ali su neka od tih istraživanja rađena na uzorcima registriranih delinkvenata, a ne na uzorcima iz opće populacije. Frick (2008) pak navodi kako bezosjećajnost značajno predviđa teške oblike kriminalnih ponašanja unutar skupina adolescenata koji su zabilježeni

kao teški prijestupnici dok je za predviđanje šireg spektra rizičnog i delinkventnog ponašanja na uzorcima iz opće populacije ova osobina manje važna u odnosu na impulzivnost. DeMatteo, Heilbrun i Marczyk (2006) pronašli su slične podatke pri čemu su utvrdili veću izraženost afektivne komponente psihopatije među teškim prijestupnicima, a veću izraženost bihevioralne komponente psihopatije među sudionicima koji nisu imali registrirana kriminalna ponašanja. Ovo je istraživanje provedeno na uzorku adolescenata iz opće populacije, a dobivena distribucija rizičnih i delinkventnih ponašanja izrazito je pozitivno asimetrična. Prema tome, niska prisutnost teških oblika delinkventnih ponašanja u ovom uzorku može objasniti činjenicu da se DiPOL – emocionalna isključenost nije pokazala značajnim prediktorom društveno neprihvatljivih ponašanja. Ipak, potrebna su daljnja istraživanja, a posebno ona koja bi se provodila na kombiniranim uzorcima iz opće populacije i registriranih prijestupnika, kako bi se razjasnio efekt afektivne komponente psihopatije u predviđanju društveno neprihvatljivog ponašanja.

Ovo istraživanje posjeduje određene nedostatke i ograničenja. Jedan od problema je primjena nekoliko upitnika koja je rezultirala dugotrajnim rješavanjem što je moglo dovesti do umora, gubitka koncentracije i motivacije za rješavanjem. Sljedeći problem odnosi se na način mjerenja rizičnog ponašanja i psihopatoloških dimenzija ličnosti. Samoiskaz je metoda koja se danas najčešće koristi u mjerenju delinkventnog i rizičnog ponašanja, međutim ona je povezana s određenim metodološkim problemima poput uzorkovanja, valjanosti i pouzdanosti (Ručević, 2008). U korištenju samoiskaza važno je odabrati reprezentativan uzorak koji će uključivati i one mlade koji sudjeluju u nasilnim i kriminalnim ponašanjima. Jedno od najčešćih zamjerki korištenja samoiskaza za delinkventna ponašanja jest pitanje kolika će biti spremnost na davanje iskrenih odgovora s obzirom na to da se radi o osjetljivim pitanjima. Međutim, istraživanja su pokazala kako su mladi voljni priznati počinjenje delinkventnih ponašanja (Farrington i West, 1990). Postavlja se pitanje i kriterijske valjanosti. Huizinga i Elliot (1986) pokazali su da se podaci dobiveni samoiskazom značajno razlikuju od službenih podataka. Ipak, neka novija istraživanja pokazuju kako mjere samoiskaza imaju prihvatljivu valjanost i pouzdanost te se opravdano mogu koristiti u znanstvene svrhe (Farrington i sur., 2003). Ovo je istraživanje koristilo i metodu samoiskaza za procjenu psihopatoloških dimenzija ličnosti. Ovdje je problem u tome što se od onih sudionika koji zaista posjeduju osobine poput manipulativnosti, sklonosti varanju, nepovjerenja i sumnjičavosti može očekivati da će davati lažne odgovore na upitnicima ličnosti. Buduća istraživanja trebala bi koristiti i skale laganja kako bi kontrolirala ovaj problem. Također, neka su istraživanja pokazala da je pouzdanost skala bezosjećajnosti na samoiskazima psihopatologije ličnosti

niža u odnosu na druge skale (Hillege, Das i de Ruiter., 2010). Hall, Benning i Patrick (2004) ovo objašnjavaju time što pojedinci koji pokazuju bezosjećajnost i nedostatak brige za druge zapravo nemaju uvid u svoje emocionalne deficite jer ih ne primjećuju kao problem. Iako su koeficijenti pouzdanosti za skale koje obuhvaćaju afektivne komponente psihopatije u ovom istraživanju zadovoljavajući, ovu zamjerku potrebno je uzeti u obzir prilikom interpretacije rezultata jer ona dovodi u pitanje i valjanost tih skala.

Ovo istraživanje omogućuje razumijevanje doprinosa pet glavnih dimenzija psihopatologije ličnosti kao i dodatnih ljestvica izdvojenih u DiPOL upitniku, grandioznosti i traženja pozornosti, u predviđanju rizičnog i delinkventnog ponašanja. Prema našim saznanjima do sada niti jedno istraživanje nije koristilo navedene dimenzije ličnosti kao prediktore rizičnih i delinkventnih ponašanja u čemu je važnost ovog istraživanja. S obzirom na to da je ovdje korišten uzorak iz opće populacije, rezultati ovog istraživanja mogu se primijeniti u obrazovnim institucijama za ranu identifikaciju učenika koji će potencijalno iskazivati rizično i delinkventno ponašanje.

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos psihopatoloških dimenzija ličnosti s društveno neprihvatljivim ponašanjem. Istraživanje je provedeno na uzorku adolescenata iz opće populacije. Pretpostavilo se kako će antagonizam, emocionalna isključenost i traženje pozornosti biti povezani s rizičnim ponašanjima. Hipoteza je samo djelomično potvrđena. Jedino antagonizam značajno korelira s rizičnim ponašanjem, dok emocionalna isključenost i traženje pozornosti nisu pokazali povezanost s rizičnim ponašanjima. Značajni prediktori rizičnih ponašanja su spol, dob, PID – disinhibicija, DiPOL – antagonizam, DiPOL – kompulzivnost i DiPOL – grandioznost.

Literatura

- Ajduković, M. i Ručević, S. (2009). Nasilje u vezama mladih. *Medicus*, 18(2), 217-225.
- American Psychiatric Association (2013a). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC:Author.
- American Psychiatric Association (2013b). Online assessment measures: The Personality Inventory for DSM-5-Brief Form (PID-5-BF)-Child Age 11-17; Preuzeto [shttp://www.psychiatry.org/practice/dsm/dsm5/online-assessment-measures](http://www.psychiatry.org/practice/dsm/dsm5/online-assessment-measures)
- Andershed, H. A., Kerr, M., Stattin, H. i Levander, S. (2002). Psychopathic traits in non-referred youths: Initial test of a new assessment tool. U: E. Blaauw & L. Sheridan (Eds.), *Psychopaths: Current international perspective*. The Hague, the Netherlands: Elsevier. 131-158.
- Aronen, E.T. i Soininen, M. (2000). Childhood depressive symptoms predict psychiatric problems in young adults. *Canadian Journal of Psychiatry*, 45, 465-470.
- Asscher, J. J., van Vugt, E. S., Stams, G. J. J.M., Deković, M., Eichelsheim, V. I. and Yousfi, S. (2011), The relationship between juvenile psychopathic traits, delinquency and (violent) recidivism: A meta-analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52, 1134–1143.
- Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182.
- Bauer, R.L., Chesin, M.S. i Jeglic, E.L. (2014). Depression, Delinquency, and Suicidal Behaviors Among College Students. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 35(1),36-41.
- Beyers, J.M. i Loeber, R. (2003). Untangling developmental relations between depressed mood and delinquency in male adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31, 247-266.
- Calvete, E. (2008). Justification of Violence and Grandiosity Schemas as Predictors of Antisocial Behavior in Adolescents. *The Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 1083-1095.
- Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R. i Sejourne, N. (2009). Contributes of psychopathic, Machiavellian and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, 47, 734-739.
- Clarke, D. (2006). Impulsivity as a mediator in the relationship between depression and problem gambling. *Personality and Individual Differences*, 40, 5-15.

- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1995). Primary traits of Eysenck's P–E–N system: Three and five-factor solutions. *Journal of Personality and Social Psychology*, *69*, 308–317.
- DeMatteo, D.J.D., Heilbrun, K. i Marczyk, G.J.D. (2006). An Empirical Investigation of Psychopathy in a Noninstitutionalized and Noncriminal Sample. *Behavioral Sciences and the Law*, *24*, 133-146.
- Edens, J.F., Skeem, J.L., Cruise, K.R., i Cauffman, E. (2001). Assessment of „Juvenile psychopathy“ and its association with violence: A critical review. *Behavioral Sciences and the Law*, *19*, 53–80.
- Farrington, D.P., Jolliffe, D., Hawkins, J.D., Catalano, R.F., Hill, K.G. i Kosterman, R. (2003): Comparing Delinquency Careers in Court Records and Self-reports. *Criminology*, *41*(3), 933-958.
- Farrington, D. P., West, D. J. (1990): The Cambridge Study in delinquent behaviour: A long term follow-up of 411 London males. U: Kerner, H. J., Kaiser, G. (Ur.) *Criminality: Personality, Behaviour, Life History*. Springer-Verlag. Berlin. 115-138.
- Field, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London, England : SAGE.
- Fossati, A., Somma, A., Borroni, S., Markon, K.E. i Krueger R.F. (2015). The Personality Inventory for DSM-5 Brief Form: Evidence for Reliability and Construct Validity in a Sample of Community-Dwelling Italian Adolescents. *Assessment*, 1-17.
- Frick, J.P. (2009). Extending the Construct of Psychopathy to Youth: Implications for Understanding, Diagnosing, and Treating Antisocial Children and Adolescents. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *54* (12), 803-812.
- Frick, J.P. (2008). Research Review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *49*(4), 359-375.
- Fulton, J.J., Marcus, D.K. i Zeigler-Hill, V. (2014). Psychopathic personality traits, risky sexual behavior, and psychological adjustment among college-age women. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *33*(2), 143-168.
- Gray, N.S., i Snowden, R.J. (2016). Psychopathy in women: Prediction of criminality and violence in UK and USA psychiatric patients resident in the community. *Psychiatry Research*, *237*, 339-343.

- Hall, J. R., Benning, S. D., i Patrick, C. J. (2004). Criterion-related validity of the three-factor model of psychopathy: Personality, behaviour, and adaptive functioning. *Assessment*, 11, 4–16.
- Harkness, A.R., i McNulty, J.L. (1994). The Personality Psychopathology Five (PSY-5): Issues from the pages of a diagnostic manual instead of dictionary. *Differentiating normal and abnormal personality*, 291-315.
- Hillege, S., Das, J. i de Ruyter, C. (2010). The Youth Psychopathic traits Inventory: Psychometric properties and its relation to substance use and interpersonal style in a Dutch sample of non-referred adolescents. *Journal of Adolescence*, 33, 83-91.
- Huizinga, D. H. i Elliott, D. S. (1986). Reassessing the Reliability and Validity of Self Reported Delinquency Measures. *Journal of Quantitative Criminology*, 2, 293-327.
- Jang, S.J. (1999). Age-varying effects of family, school, and peers on delinquency: A multilevel modeling test of interactional theory. *Criminology*, 37(3), 643-686.
- Jang, S.J. i Krohn, M.D. (1995). Developmental Patterns of Sex Differences in Delinquency Among African American Adolescents: A Test of the Sex-Invariance Hypothesis. *Journal of Quantitative Criminology*, 11(2), 195-222.
- Jolliffe, D. (2013). Exploring the relationship between the Five-Factor Model of personality, social factors and self-reported delinquency. *Personality and Individual Differences*, 55, 47-52.
- Krueger, R.F., Derringer, J., Markon, K.E., Watson D. i Skodol, A.E. (2012). Initial construction of a maladaptive personality trait model and inventory for DSM5. *Psychological Medicine*, 42, 1879-1890.
- Krupić, D. i Ručević, S. (2015). Faktorska struktura i validacija upitnika Dimenzionalna procjena osobina ličnosti (DiPOL) za adolescente. *Psihologijske teme*, 24(3), 347-367.
- LaGrange, T.C. i Silverman, R.A. (1999). Low self-control and opportunity: testing the general theory of crime as an explanation for gender differences in delinquency. *Criminology*, 37(1), 41-72.
- Loney, B. R., Taylor, J., Butler, M. A. i Iacono, W. G. (2007), Adolescent psychopathy features: 6-Year temporal stability and the prediction of externalizing symptoms during the transition to adulthood. *Aggressive Behaviour*, 33, 242–252.
- Lynam, D.R. Charnigo, R., Moffitt, T.E., Raine, A., Loeber, R. i Stouthamer-Loeber, M. (2009). The stability of psychopathy across adolescence. *Development and Psychopathology*, 21, 1133-1153.

- Mellor, N. (2005). Attention seeking: The paradoxes of an under-researched concept. *Educational and Child Psychology*, 22(4), 94-107.
- Morey, L.C., Krueger, R.F. i Skodol, A.E. (2013). The hierarchical structure of clinician ratings of proposed DSM-5 pathological personality traits. *Journal of Abnormal Psychology*, 122(3), 836-841.
- Muris, P., Meesters, C. i Timmermans, A. (2013). Some Youths have a Gloomy Side: Correlates of Dark Triad Personality Traits in Non-Clinical Adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 44, 658-665.
- Paulhus D.L., i Williams K.M. (2002). The Dark Triad of personality: narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556–563.
- Rogstad, J.E. i Rogers, R. (2008). Gender differences in contributions of emotion to psychopathy and antisocial personality disorder. *Clinical Psychology Review*, 28(8), 1472-1484.
- Ručević, S. (2010). Psychopathic Personality Traits and Delinquent and Risky Sexual Behaviours in Croatian Sample of Non-referred Boys and Girls. *Law and Human Behaviour*, 34, 379-391.
- Ručević, S. (2008). Metodološki postupci i izazovi primjene samoiskaza i longitudinalnih nacrtu u istraživanjima razvoja delinkventnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 421-443.
- Ručević, S., Ajduković, M. i Šincek, D. (2009). Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007). *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(1), 1-11.
- Saner, H. i Ellickson, P. (1996). Concurrent risk factors for adolescent violence. *Journal of Adolescent Health*, 19(2), 94 – 103.
- Seagrave, D., i Grisso, T. (2002). Adolescent Development and the Measurement of Juvenile Psychopathy. *Law and Humand Behaviour*, 26(2), 219-239.
- Skeem, J.L., Mulvey, E.P. (2001). Psychopathy and Community Violence Among Civil Psychiatric Patients: Results From the MacArthur Violence Risk Assessment Study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(3), 358-374.
- Smith, P., Goggin, C. i Gendreau, P. (2002). *The effects of prison sentences and intermediate sanctions on recidivism: General effects and individual differences*. Ottawa, ON: Solicitor General Canada.
- Van den Broeck, J., Bastiaansen, L., Rossi, G., Dierckx, E., De Clercq, B. i Hofmans, J. (2014). Hierarchical Structure of Maladaptive Personality Traits in Older Adults: Joint

- Factor Analysis of the PID-5 and the DAPP-BQ. *Journal of Personality Disorders*, 28(2), 198-211.
- Vaughn, M. G., Newhill, C. E., DeLisi, M., Beaver, K. M., i Howard, M. O. (2008). An investigation of psychopathic features among delinquent girls: Violence, theft and drug abuse. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 6, 240–255.
- Vaske, J. i Gehring, K. (2010). Mechanisms Linking Depression to Delinquency for Males and Females. *Feminist Criminology*, 5(1), 8-28.
- Veltri, C.O.C., Graham, J.R., Sellbom, M., Ben-Porath, Y., Forbey, J.D., O'Connel, C., Rogers, R. i White, R.S. (2009). Correlates of MMPI Scales in Acute Psychiatric and Forensic Samples. *Journal of Personality Assessment*, 91(3), 288-300.
- Veltri, C.O.C., Sellbom, M., Graham, J.R., Ben-Porath, Y., Forbey, J.D. i White, R.S. (2014). Distinguishing Personality Psychopathy Five (PSY-5) Characteristics Associated With Violent and Nonviolent Juvenile Delinquency. *Journal of Personality Assessment*, 96(2), 158-165.
- Vitacco, M. J., Neumann, C. S., Robertson, A. A., i Durrant, S. L. (2002). Contributions of impulsivity and callousness in the assessment of adjudicated male adolescents: A prospective study. *Journal of Personality Assessment*, 78, 87–103.
- Walsh, Z., Allen, L. C., i Kosson, D. S. (2007). Beyond social deviance: Substance use disorders and the dimensions of psychopathy. *Journal of Personality Disorders*, 21, 273–288.
- Warr, M. (1993). Age, peers and delinquency. *Criminology*, 31(1), 17-40.
- Webster-Stratton, C., i Taylor, T. (2001). Nipping early risk factors in the bud: Preventing substance abuse, delinquency, and violence in adolescence through interventions targeted at young children (0-8). *Prevention Science*, 2(3), 165-192.